

לפרשת ויקרא: ונשלמה פרים שפתינו

תפילת הקבע היא תחליף לקרבנות. שתי תפילות החובה שחרית וערבית נתקנו כנגד תמיד של שחר ותמיד של בין הערביים, תפילת ערבית נתקנה כנגד אברים ופדרים שהוקטרו על המזבח במשך הלילה, ותפילת מוסף נתקנה כנגד קרבנות המוספים בשבתות ומועדים. נמצא, שתפילות הקבע מחליפות את קרבנות הציבור בלבד, ומתוכם – רק את אלו הקבועים בסדרי הזמנים: תמידים ומוספים.

חלקו הראשון של חומש ויקרא אינו עוסק כלל בקרבנות אלה. התמידים והמוספים יופיעו רק בפרשת המועדות, בפרשת אמור. ואילו בפרשות ויקרא, צו ושמיני, מדובר רק על קרבנות יחיד: עולה, חטאת, שלמים ואשם, ועל קרבנות ציבור הקשורים לתפקידיהם של אישים ומוסדות ציבוריים: הכהנים, הנשיא, זקני העדה. לכל מערכת הקרבנות הזאת אין, לכאורה, ביטוי מקביל של "נשלמה פרים שפתינו" בתפילה. ומתבקשת השאלה, האם יש חלופה בתפילות גם לקרבנות אלה, קרבנות היחידים? מה יכול לעשות אדם החפץ להקריב עולה או שלמים, או נדרש לכפר על חטאו בחטאת או באשם?

בגמרא נאמר, שלימוד פרשת הקרבן נחשב כהקרבנות. "כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת..." (מנחות ק"א). נראה מן ההקשר שם, שאין הכוונה לקריאה בעלמא של הפסוקים, אלא מדובר בתלמידי חכמים העוסקים בלימוד מעמיק ובהיקף רחב של מצוות הקרבנות. אם כן, אין זה פתרון לצבור הרחב, שווה לכל נפש כמו התפילה. בימי הגאונים הנהיגו לומר פסוקי הקרבנות בבוקר לפני תפילת שחרית, אך גם תקנה זו אינה מספקת. היא אינה דומה לתקנה של תפילות הקבע. גם מפני שהתוקף ומידת החיוב של אמירת פסוקי הקרבנות אינו מתקרב ולו במעט לחובת התפילות. וגם מפני שהוא אינו מקביל בתכנון לקרבנות עצמם. הרי אין אומרים לאדם שיאמר פסוקי חטאת כשהוא מתחייב חטאת או שיאמר פסוקי שלמים ברצותו להקריב שלמים, אלא רק קוראים באופן קבוע ושגרתי את הפסוקים בבוקר. נמצא, שבסדר התפילה הרגיל, לא נמצא חלופה ממשית לקרבנות היחיד.

נראה לומר, שהחלופה נמצאת בתפילת הקבע עצמה: במקום קרבן עולה, חטאת ואשם, מתפללים על התשובה והסליחה בתוך שמונה-עשרה, וגם נפילת אפים שאחרי התפילה עם הוידוי הנאמר בה, מהווה חלופה מסוימת לקרבנות אלה. התודה והשלמים שהם קרבן תודה ושמחה, מוצאים את ביטויים בלשונות השבח וההודיה שבשלוש ברכות ראשונות ואחרונות שבתפילה. וכמובן, גם בחלקים האחרים של סדר התפילה, כגון בפסוקי דזמרה.

הפסוק בספר הושע, ממנו למדו חז"ל את האפשרות להמיר קרבנות בתפילה, תומך במגמה זו. אין בו שום רמז לקרבנות ציבור ולתפילות של קבע דווקא. אדרבה, הפסוקים עוסקים בתשובה, ומציעים לשוב על ידי דיבורים, ולא על ידי קרבנות: "שובה ישראל עד ה' "

אלקיך...קחו עמכם דברים ושובו אל ה', אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו" (הושע יד ג). דהיינו: "איני שואל מכם זבחים ועולות אלא קחו עמכם דברים שתתוודו לפניו ובזה תשובו אל ה'" (מצודת דוד, וכן פירשו רוב המפרשים). גם בדברי חז"ל נמצא, ש"נשלמה פרים שפתינו" אינו מתייחס רק לתמידים ומוספים ותפילות הקבע. כדוגמת דברי התנחומא: "אמר הקב"ה: מי שיש לו פר יביא פר, מי שיש לו איל יביא איל, ומי שיש לו שה יביא שה, ומי שיש לו יונה יביא יונה, ומי שאין לו אחד מכל אלו יביא סולת, ומי שאין לו סולת ולא כלום יביא דברים. שנאמר: 'קחו עמכם דברים ושובו אל ה'', ותאמר שהוא מקובל? אמר הקב"ה: הן, 'נשלמה פרים שפתינו'. למה? שאין תשובה לפני הקב"ה יותר מן הודייה. לכך נאמר 'אם על תודה יקריבנו'" (תנחומא פרשת צו ו). מן התנחומא משמע שגם בימים שבית המקדש היה קיים, תשובה ותפילה תפסו מקום מקביל ושווה ערך לקרבנות. חז"ל ממשיכים את דרכם של נביאי ישראל. הנביאים ביקרו בחריפות את מי שמביאים קרבנות בידיים בלתי-נקיות ובלב שאינו טהור, ועודדו את הנקיות והטהרה, כתנאי לעבודת ה'. בעקבות זאת, גם חז"ל קובעים שיש ערך משמעותי לעבודה שבלב, המבוטאת בשפתיים ובדבור-פה, מעבר לקרבנות עצמם. מפורש בדברי הרשב"ץ: "התפלה גדולה מהקרבנות. שהתפלה מכפרת על הזדונות, והקרבנות אין מכפרין אלא על השגגות". (מגן אבות א ב).

בעוד שבתפילת הקבע, עצם התפילה בצבור מהווה תחליף להקרבת התמיד על ידי הכהנים במקדש, נראה שכדי להפוך את התפילה לתחליף גם לתפילת היחיד, נחוצה הקרבה ממשית מצד המתפלל.

ר' יעקב הסקילי כותב בספר "תורת המנחה" שיש קרבן הגוף וקרבן הלב. קרבן הגוף הוא "דבר שפתיים – שיתודה ויבקש רחמים שימול לו הקב"ה עונותיו", וקרבן של מחשבת הלב הוא "שברונו, שמשבר האדם את לבו ממחשבות רעות שחשב". (תורת המנחה לפרשת שלח-קרח דרשה ס).

גם בעל מנורת המאור (ר"י אלנקוה, פרק ג', תשובה) מבאר על פי הפסיקתא, שהדרך להפוך את התפילה לקרבן כפרה היא על ידי התשובה מתוך שברון הלב: "ר' יוסי בר' פנחס אמר, מנין לזה שהוא עושה תשובה שהקב"ה מעלה עליו כאלו עולה לירושלם ובונה את המקדש ובונה את המזבח ומקריב עליו כל הקרבנות? מן הפסוקים הללו: "א-דני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך, כי לא תחפץ זבח ואתנה עולה לא תרצה, זבחי א-להים רוח נשברה, לב נשבר ונדכה א-להים לא תבזה, היטיבה ברצונך את ציון תבנה חומות ירושלים, אז תחפץ זבחי צדק עולה וכליל אז יעלו על מזבחך פרים" (תהלים נא, יז – כא). מלות הפתיחה של תפילת העמידה, א-דני שפתי תפתח, לקוחות מן ההקדמה לפסוקים המבטאים את העדיפות של התפילה על הקרבנות. לא יפלא איפוא שפסוק זה נבחר לפתיחה לתפילות הקבע, שהן עיקר ה"נשלמה פרים שפתינו". גם מפסוקי תהלים אלה משמע שלא די בדברים בעלמא כדי להפוך את התפילה לקרבן, התנאי שצריך להתקיים הוא גם שיהיה "לב נשבר ונדכה".

ר' יעקב בעל הטורים (טור אורח חיים צ"ח) מציע עוד היבט של הקרבה בתפילה: החובה לכוון את המחשבה, להתפלל דרך תחנונים בנחת, שלא תראה עליו כמשאוי, מוסברת כפעולה של הקרבת קרבן. המאמץ לכוון את המחשבה ואת הלב, אינו נופל בערכו מן המאמץ לתרום שור או כבש, עוף או מנחה. גם ההקפדה על שאר הדברים המעכבים את התפילה: נקיון הגוף והלבוש, כיוון הגוף והמקום, העמידה ברגלים צמודות, ההשתחויות, כל הפעולות האלו מדמות את הכהן העובד במקדש, ונחשבות כמעשה הקרבה במידה והאדם אכן מתכוון ומודע לכך.

תאור חסידי מלא חיות של אופן התפילה הראוי להחשב כקרבן, נמצא ב"מאור ושמשי", ספרו של ר' קלונימוס, תלמידו של רבי אלימלך מליז'נסק: (דרשה לשבת שובה):
"והנה בזמן הזה שחרב בית המקדש אמרו חז"ל שהתפלה היא במקום הקרבן, והטעם הוא שכל ענין הקרבן היה להחשיב דם הקרבן כאלו היה דם האדם החוטא אף שלא היה בפועל, ואם כן כל שכן בעת התפלה שהאדם מוציא עליה כוחו ואונו ומרתיח את דמו ומהפכו מאודם ללובן, מקל וחומר שתהא מכפרת על האדם שממעט את דמו בפועל ממש, וראוי שתהפך עליו מדת הדין למדת הרחמים וחטאיו כשלג ילבינו. ואמנם עיקר התפלה צריכה שתהא בדחילו ורחימו וילהיב לבבו בעת תפלתו בהתלהבות עצום מאד ויקשר מחשבתו בהשם יתברך בדביקות וחשקות גדול כל כך עד שכמעט שיגביה את כל גופו וירצה להתדבק בשרשו ולעלות למעלה להשאר דבוק בנועם אור העליון ואז ראוי הוא שתכפר עליו".
אגב, כדאי לשים לב לכך שהמאור ושמשי מדבר על תפילה בכל הכוח וכל ההתלהבות שבלבו ודמו, אך הוא אינו דורש הפעלות נפרזות של האברים ותנועות דרמטיות של הגוף. במובן זה, העתקת המוקד של הקרבן מן החמרי אל הרוחני, אינה רק מן הפרים והכבשים אל האדם, אלא גם באדם עצמו, היא אינה מצריכה הפעלה מיוחדת של כוחות הגוף, ומתמקדת בעיקר בפה, במוח ובלב.